

Світові моделі діяльності омбудсмена

Куліш А.М., д.ю.н., професор, декан юридичного факультету СумДУ

У різних дослідженнях інституту омбудсмена науковцями юристами розглядаються різні світові моделі інституту омбудсмена, проте в жодному з розглянутих досліджень не можна побачити таку, яка б розкривала всю різноманітність цього інституту класифікацію. Для реалізації нашої мети вважаємо за необхідне розглянути всі існуючі світові моделі інституту омбудсмена на прикладі деяких зарубіжних країн: парламентські (представницькі), виконавчі, колегіальні, спеціалізовані, наднаціональні, національні, регіональні моделі та інші.

Інститут омбудсмена відноситься до таких державно-правових інститутів, які, не змінюючи свого призначення та правової природи, здатні модифікуватися. У науковій літературі дослідники інституту омбудсмена наводять різні його моделі. Одні автори виділяють тільки шведську та англійську моделі, інші – шведську, англійську і французьку [1, с. 31; 2, с. 137-144]

Інші дослідники говорять про моделі інституту омбудсмена в країнах з англосаксонською і континентальною системами права [3, 142] або виділяють скандинавську, континентально-європейську та англо-американську моделі [5, с. 3]. Зазначені моделі не повною мірою розкривають все розмаїття світових схем цього правозахисного інституту. Наведені моделі більш притаманні для характеристики так званих парламентських (представницьких) типів інституту омбудсмена. Серед них традиційно виділяють шведську і великобританську моделі парламентських, а останнім часом ще й модель омбудсмана Польщі [4, с. 177]

Парламентський тип омбудсмена-це такий омбудсмен, який призначається на посаду органом законодавчої влади, здійснює правозахисну діяльність від його імені, є незалежним при виконанні своїх повноважень та діє в межах певного строку.

Виконавчі омбудсмени функціонують у цілому ряді штатів США. Цей інститут являє собою службу (посадову особу), яка характеризується тими ж рисами, що й законодавчий омбудсмен. Він є омбудсменом з контрольно-наглядової, правозахисної служби, яка отримує скарги від громадян, чиї права порушені діями державних органів, чи посадових осіб. Виконавчі омбудсмени США наділені достатніми повноваженнями щодо дослідження скарг громадян та рекомендування коригуючих дій, спрямованих на усунення порушень прав людини [4, с. 201].

Наступна модель уповноваженого з прав людини – це колегіальна омбудсменівська служба, характеризується тим, що функції цього інституту виконуються не однією, а декількома особами водночас. Причому такі служби функціонують або у вигляді комісії, коли рішення в справі ухвалюються колегіально членами комісії, або у вигляді об'єднаної служби омбудсменів, де кожний із них працює та приймає рішення автономно. Широке розповсюдження колегіальна форма інституту омбудсмана дістала на африканському континенті.

Для характеристики спеціалізованих омбудсменів розглянемо приклад функціонування військового омбудсмена. Запровадження військового омбудсмена пояснюється тим, що військовослужбовці належать до соціальної групи, яка має особливий правовий статус, пов'язаний зі специфікою їх діяльності, а також обумовлений тим, що вони зазнають найбільш активного юридичного впливу, оскільки, окрім загальних законів, на них поширюється спеціальне законодавство, яке регламентує порядок проходження військової служби [4, с.231]. Уперше посаду військового омбудсмана засновано парламентом Швеції 19 травня 1915 року. Слід назвати і омбудсманів з питань охорони здоров'я (у Великій Британії на рівні Англії, Уельсу, Шотландії і в США), омбудсманів з нагляду за виправними установами (у США в штаті Міннесота); омбудсманів у справах в'язниць (у штатах Орегон, Аляска, Гаваї, Айова, Небраска, Коннектикут, Меріленд, Нью-Джерсі, Нью-Йорк, Огайо, Південна Кароліна, Вісконсін, Мічиган у США); омбудсманів з прав дитини або в справах неповнолітніх (у Норвегії, Фінляндії, ФРН, Австрії, Новій Зеландії, Ізраїлі та інших країнах) [4, с. 240; 5, с. 276; 6, с. 124].

Регіональні омбудсмани діють у Великобританії (на рівні Англії, Уельсу, Шотландії та Північної Ірландії), Франції, ФРН. Серед перелічених моделей інституту омбудсмена не менш розповсюдженою стала модель місцевих омбудсменів.

Місцеві омбудсмани сьогодні діють у США (окрузі Дейтон-Монтгомері (штат Огайо), Сіетл-Кінг (штат Вашингтон)). Зазначені місцеві омбудсмани відносяться до представницького

інституту. Це пов'язано з тим, що директор служби (омбудсман) призначається на п'ять років рішенням 2/3 голосів депутатів кожної ради і може бути зміщений зі своєї посади, якщо за це проголосує така ж кількість членів рад. Однак у цій країні є міста і графства, де омбудсман знаходиться в більш тісному зв'язку з мером чи в цілому з органами виконавчої влади (з огляду на порядок його призначення, режим роботи і т. ін.). До них відносяться: помічник міського управителя, який одночасно обіймає посаду омбудсмена в місті Чесат (Віргінія), та помічник міського управителя з адміністративних питань з функціями омбудсмена в місті Пеорія (Іллінойс); омбудсмени під керівництвом мера в містах Колумбус (Огайо), Ері (апарат якого складає 20 чоловік), Сент-Пітерсберг (Флорида), Форт-Уейн (Індіана); Комісія зі скарг громадян у складі 8 чоловік, які призначаються окружним органом виконавчої влади, а голова комісії виконує функції омбудсмена в графстві Джексон (Міссурі).

Література:

1. Хальота А. Щодо захисту конституційних прав шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини / А. Хальота // Право України. – 2000. – № 3. – С. 31-33.
2. Ледях И.А. Механизмы защиты прав и свобод граждан / И.А. Ледях, О.В. Воробьев, Н.С. Колесова // Права человека: проблемы и перспективы. – М.: ИГиП АН СССР, 1990. – С. 128-154.
3. Башимов М.С. Институт омбудсмена (Уполномоченного по правам человека и гражданина) в Российской Федерации и за рубежом / Башимов М.С. – М.: МГАДИ, 1997. – 142 с.
4. Марцеляк О.В. Конституційно-правовий статус інституту омбудсмана: світовий досвід та українська модель: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.02. / Олег Володимирович Марцеляк. – Х., 2004. – 473 с.
5. Марцеляк О.В. Інститут омбудсмана: теорія і практика / Марцеляк О.В. – Харків: Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – 450 с.
6. Марцеляк О.В. Міжнародний досвід функціонування деяких спеціалізованих омбудсманів / О.В. Марцеляк // Право України. – 2003. – № 4. – С. 123 – 127.

Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства: матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студ. юридичного фак-ту, м. Суми, 25 травня 2013 р. / Ред.кол.: А.М. Куліш, М.М. Бурбика, М.І. Логвиненко, В.М. Семенов, А.В. Баранова. — Суми : СумДУ, 2013. — С. 41-43.